

LEESMONITOR

MAART 2015
EEN UITGAVE VAN STICHTING LEZEN

ZORGEN OVER ONTLEZING ••• GRILLIGHEID TROEF BIJ BOEKHANDEL EN
BIBLIOTHEEK ••• DIGITALISERING ALS BEDREIGING EN KANS ••• LEZER VAN
BOEKEN, WAAR BLIJFT JE TIJD? ••• ONTLEZING EN INTERNET: HET IS MAAR
WAT JE LEZEN VINDT ••• JONGEREN EN BOEKEN: DE DIGITALE SNELWEG BIJDT
UITZICHT •••

LEESMONITOR.NL

dé website voor leesonderzoek

Op leesmonitor.nl vindt u de belangrijkste resultaten uit wetenschappelijk onderzoek over lezen, leesbevordering en literatuureducatie. De website is een toegangspoort voor wie op zoek is naar evidence based informatie over lezen, actief is als leesbevorderaar of interesse heeft in lezen. Met nieuwsberichten en regelmatige updates.

De Leesmonitor is een initiatief van Stichting Lezen, het kennis- en expertisecentrum voor leesbevordering en literatuureducatie.

Mensen die in het openbaar een boek lezen, bijvoorbeeld in de metro, is er een sprekender beeld denkbaar van een geletterde samenleving? Jarenlang legde fotograaf Reinier Gerritsen lezende mensen vast in de subway van New York. En hij constateerde: dat beeld is aan het verdwijnen. 'Vroeger zag ik zo dertig mensen met een boek als ik een wagon instapte, nu hooguit vijf of zes.' Talloze uren spendeerde Gerritsen in de ondergrondse: 'Van kwart voor acht 's ochtends tot tien, halfelf en van drie uur 's middags tot een uur of zeven 's avonds. In de *rush hours*, als mensen moeten staan, hun boek daarbij soms recht op houdend. De concentratie die van het lichaam is af te zien, de ogen en de mimiek afgestemd op het lezen, de schouders iets gezakt – een prachtige houding.' Een selectie van de meer dan duizend foto's die dat opleverde, is verzameld in *The Last Book*. Wie het doorbladert, gaat vanzelf deel uitmaken van de

samengepakte mini-samenlevingen op de pagina's. En voelt weer iets van het genot van lezen in het openbaar, onderweg: de vrijheid je in jezelf terug te trekken en volledig op te gaan in een andere wereld. Gerritsen: 'Het is ook leuk dat je ziet wat mensen lezen – Philip Roth, Kurt Vonnegut, een zelfhulpboek – en voor je ogen ontstaat er een relatie tussen titel en lezer: het past vaak zo goed.' En mooi om te zien wat er overblijft nu er zoveel minder boeken worden gelezen: 'Vooral bijzondere boeken. Dus geschreven door bijzondere auteurs, of op een bijzondere manier uitgegeven.' Het geeft de foto's een extra laag. Om de overgang van de analoge naar de digitale wereld te visualiseren, maakte Gerritsen een app, getiteld *The Last Book Revisited*, met uitsluitend foto's van mensen die vanaf scherm lezen. Toch een stuk steriel.

reiniergerritsen.nl

Redactioneel

Voor u ligt de tweede Leesmonitor – Het Magazine, een spin-off van de Stichting Lezen-website leesmonitor.nl (met on-

derzoeksresultaten over lezen, leesbevordering en literatuureducatie). Stichting Lezen wil met dit magazine, dat voortaan elk half jaar zal verschijnen, actuele onderwerpen rond de leescultuur voorzien van feiten en duiding aan de hand van het daarover beschikbare onderzoek.

Hoe het staat met het lezen is zo'n actueel onderwerp.

Vergeleken met 1975, toen het eerste SCP-tijdbestedingsonderzoek plaatsvond, worden er steeds minder gedrukte boeken gelezen, geleend en gekocht en hierover wordt met regelmaat de noodklok geluid. Zal, zoals mobiel bellen en communiceren inmiddels voor iedereen vanzelfsprekend is, ook digitaal lezen steeds vanzelfsprekender worden?

Onmiskenbaar is het e-boek aan een opmars bezig – de foto's van Reinier Gerritsen in dit magazine laten zien dat dit een internationale ontwikkeling is. Vinden lezers hun weg in het digitale leeslandschap? Bieden digitale media kansen voor de beschikbaarheid van boeken en het lezen? En hoe zit het met de concurrentie van andere media? Tijd dus voor een actueel perspectief op lezen en om nader te belichten wat, hoe en hoeveel er (nog) wordt gelezen. Dit magazine verschijnt vrijwel gelijktijdig met het langverwachte nieuwe mediatijsbestedingsonderzoek van het SCP, waarvan de meest actuele cijfers zijn verwerkt. Lees de volgende 24 pagina's en u bent weer helemaal bij. En wie meer wil weten: leesmonitor.nl verdiept en houdt u bij de tijd.

Gerlien van Dalen

Directeur Stichting Lezen

INHOUD

- **4** Ontlezing: een terugkerende zorg
- **6** De meetlat langs het lezen
- **7** Boekhandel schommelt, bibliotheek krimpt
- **10** Trends in verkopen en uitleningen: drie verklaringen
- **13** Gezocht: fervente lezers
- **15** Trends in lezen: de 'time-replacement-' en 'socialisatiehypothese'
- **18** Analoge ontlezing, digitale 'heroplezing'?
- **20** Digitale 'heroplezing': en het boek dan?
- **22** Begrippenlijst
- **24** Literatuur

Colofon

Leesmonitor – Het Magazine. Onderzoek over lezen, leesbevordering en literatuureducatie. Een uitgave van Stichting Lezen.

Redactie: Stichting Lezen. Niels Bakker (tekst), Gerlien van Dalen, Eva Gerrits (interviews en profiel Reinier Gerritsen), Roos Wolters, Desiree van der Zander (eindredactie)

Redactieadres: Stichting Lezen, Nieuwe Prinsengracht 89, 1018 VR, Amsterdam, T 020-6230566, e-mail: leesmonitor@lezen.nl

Met dank aan de experts die de tekst hebben meegelezen en van commentaar voorzien: Francien van Bohemen (Vereniging van Openbare Bibliotheken), Martijn David (Koninklijke Vereniging van het Boekenvak), Jos de Haan (Sociaal en Cultureel Planbureau), Frank Huysmans (Ware Kennis), Natascha Notten (Radboud Universiteit Nijmegen)

Uitgever: Stichting Lezen

Vormgeving: Ramona Dales, Lijn 1, Haarlem

Fotografie: Reinier Gerritsen | Coverbeeld: Peter van Hugten | Grafieken: Judy van der Velden (Zeezeilen)

Druk: Zalsman BV

Citeren als: Leesmonitor – Het Magazine (2015). Van ontlezing naar digitale 'heroplezing'. Amsterdam: Stichting Lezen.

© Leesmonitor – het magazine van Stichting Lezen is in licentie gegeven volgens een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GelijkDelen 3.0 Unported licentie.

Alle teksten en grafieken in deze uitgave vallen onder deze licentie, tenzij anders vermeld. De foto's alsmede het coverbeeld vallen onder het ©.

ONTLEZING: EEN TERUGKERENDE ZORG

*Het lezen van boeken
vertegenwoordigt een
belangrijke waarde voor
individu en samenleving.*

*Dat verklaart ook
waarom een mogelijke
ontlezing angst
inboezemt.*

‘Nederland Europees kampioen ontlezing.’ Met deze bewering luidde Bastiaan Bommeljé, de hoofdredacteur van literair tijdschrift *Hollands Maandblad*, in september 2013 in *NRC Handelsblad* de noodklok over de leescultuur. Niet alleen zouden Nederlanders beduidend minder boeken lezen, kopen en lenen dan vroeger, ze zouden hiermee ook nog koploper onder de lidstaten van de Europese Unie zijn. Hij hekelt de Nederlandse verwaandheid te denken een belezen land te zijn. ‘We leven in de typisch Nederlandse illusie van hoger opgeleid worden zonder moeite, van een kenniseconomie zonder inspanning.’

Bommeljé is niet de eerste die het debat over de staat van het lezen aanzwengelt – en hij zal niet de laatste zijn. De discussie over de ontlezing steekt eens in de zoveel jaren de kop op, en lijkt een fenomeen van alle tijden te zijn. In 2005 bijvoorbeeld vroeg recensent Mirjam Noorduijn zich in *De Groene Amsterdammer* af ‘hoeveel kinderen die nu geboren worden over 25 jaar nog een stukgelezen boek in de kast hebben staan?’ Zelfs een van onze grootste literaire auteurs, Louis Couperus, verzuchtte dat geen mens zijn boeken las. Hij deed dat in 1913, een tijdperk waarin mensen behalve boeken nog weinig andere media in huis hadden. ‘Voor mij zijn de psychologische, bourgeoise roman en het dito kortere verhaal [af]geschreven.’ (Heijne, 2012).

Maar hoe komt het dat de ontlezing de gemoederen met enige regelmaat bezighoudt? Allereerst door het gevoel dat er een belangrijke culturele verworvenheid op het spel staat. Lezen, en dan in het bijzonder het lezen van literaire teksten, is in deze zienswijze een teken van beschaving en eruditie. Met een boek kun je ‘jezelf verwezenlijken, er geestelijk beter van worden’ (Heijne, 2012). Lezen als middel tot identiteitsvorming en *Bildung*, om de platte, oppervlakkige cultuur van de ‘barbaren’ te ontstijgen (Baricco, 2006).

Naast deze cultuur-ideologische bestaat er een meer instrumentele opvatting. Deze gaat uit van het nut dat lezen het individu brengt in de maatschappij. Wie geregeld een boek leest, ziet zijn woordenschat, tekstbegrip en algehele leesvaardigheid stijgen (Mol, 2010; Kortlever & Lemmens, 2012). Dat zijn cruciale competenties op een arbeidsmarkt waar 80% van het werk op de een of andere manier gerelateerd is aan lezen en schrijven. Ook sociale kwaliteiten zijn onontbeerlijk in ons dagelijks leven. Er bestaan aanwijzingen dat het lezen van verhalen het empathisch vermogen en de inleving in andere mensen bevordert. Op fMRI-scans lichten bij het lezen bijvoorbeeld dezelfde hersengebieden en neurale netwerken op als bij interactie met andere mensen (Mar, 2011).

Lezen vertegenwoordigt niet alleen een belangrijke waarde voor het individu, maar ook voor de samenleving als geheel. Er bestaat een sterke samenhang tussen de mate van geletterdheid en andere collectieve verworvenheden. Hooggeletterde samenlevingen zijn economisch succesvoller, bieden betere loopbaanmogelijkheden, hebben een gezondere bevolking en kennen een bloeiender cultureel-maatschappelijk leven (Coulombe, Tremblay & Marchand, 2004; National Endowment for the Arts, 2007; Buisman et al., 2013). En in de gemedialiseerde netwerkmaatschappij neemt het belang van geletterdheid alleen maar toe. Hoe verder een land zich cultureel, technologisch en economisch heeft ontwikkeld, hoe bepalender de aanwezigheid van boeken in huis is voor de schoolcarrière van kinderen (Notten, 2011). Ook bij de complexe vaardigheden die het 21e-eeuwse onderwijs moet aanleren, zoals creativiteit, kritisch denken en digitale geletterdheid, liggen lezen en schrijven aan de basis (Thijs, Fisser & Van der Hoeven, 2014).

Nederland mag zich, na Japan en Finland, het land met de hoogst geletterde bevolking ter wereld noemen (Buisman et al., 2013). Dat impliceert dat de ambitie van de overheid, om een hoogwaardige kennis- en informatiesamenleving te zijn, kans van slagen heeft. Het brengt echter ook een risico met zich mee. Groepen die het lezen en schrijven onvoldoende beheersen, dreigen op achterstand te raken. Nederland telt 1,3 miljoen laaggeletterden. Zij hebben vaker geen werk, hebben vaker geen startkwalificatie (een opleiding op mbo-2-niveau) en zijn lager opgeleid (Buisman et al., 2013). Als de kloof tussen zwakke en sterke lezers te groot wordt, kan dat leiden tot nieuwe scheidslijnen en zelfs tot maatschappelijke ontwrichting.

Een samenleving die het lezen van boeken niet hoog in het vaandel heeft staan en niet streeft naar geletterdheid onder alle lagen van de bevolking, prijst zichzelf dus op verschillende fronten uit de markt. Dat doet ons begrijpen waarom er zo veel verontwaardiging en verontrusting bestaan over een mogelijke ontleding. Minder goed te doorgronden zijn de feiten, cijfers en gegevens waarop duiders, filosofen en cultuurcritici zich baseren. Onderzoeksbevindingen worden regelmatig verdraaid, selectief weergegeven of verbonden met te grote conclusies. Bovendien wordt niet altijd duidelijk gemaakt wat men onder 'lezen', 'belezenheid' en 'ontleding' verstaat.

In dit magazine gaan we niet af op ons fingerspitzengefühl. We streven naar een evidence-based benadering. We werpen een blik op het bestaande (wetenschappelijk) onderzoek naar het koop-, leen- en leesgedrag van boeken in Nederland. We reflecteren op de mogelijke oorzaken van de geconstateerde trends. Vervolgens kijken we naar de impact van de digitale ontwikkelingen op het lezen in het algemeen en het lezen van boeken in het bijzonder. Daarmee hopen we licht te werpen op de plaats die het (e-)boek inneemt in de levens van de aankomende generaties. ●●●

FOTO: ELSBETH TIJSEN

Philip Huff, schrijver

'Iedereen kent de onderzoeken: fictie lezen maakt mensen slimmer, empathischer, aardiger. Toch verdwijnen er steeds meer bibliotheken, blijven de boekhandels leeg en lezen steeds minder ouders hun kinderen voor. Dat laatste is het allerergste. Want ontleding begint al voordat je zelf kunt lezen. Recent Brits onderzoek onder bijna vijfendertigduizend kinderen tussen de acht en zestien jaar oud wees uit dat kinderen die geen favoriet voorleesboek hebben, later sneller geneigd zijn lezen 'niet heel leuk' te vinden. Een op de vijf kinderen in het Verenigd Koninkrijk vindt het zelfs beschamend met een boek te worden gezien. Slechts een marginaal groter gedeelte, een op de vier kinderen, leest buiten school. In 2005 was dat nog een op de drie. Terwijl de kinderen die buiten school lezen, vijf keer zo veel kans hebben boven hun verwachte niveau te kunnen lezen. En, u raadt het al, de kinderen die dachten dat lezen niet cool was, hebben vijf keer zo veel kans onder hun niveau te gaan lezen. De directeur van de National Literacy Trust: "Uit ons onderzoek blijkt niet alleen dat kinderen minder lezen en negatiever zijn over lezen, maar ook een duidelijke correlatie met behaalde resultaten in leesvaardigheidstoetsen." En in het leven, zou ik zeggen. Lezen begint met vóórlezen. Vanavond, dus, leest in Nederland iemand hopelijk aan iemand anders voor.'

DE MEETLAT LANGS HET LEZEN

*Onderzoek dat licht
werpt op de ontleding
heeft betrekking op het
kopen, lenen en lezen
van boeken.*

Het 'lezen', de 'belezenheid' en de 'ontleding' in Nederland zijn behoorlijk goed gedocumenteerd. Dat is te danken aan onderzoeken van de boekenbranche, de bibliotheeksector en wetenschappelijke bureaus die werken in opdracht van de landelijke overheid. Zij brengen in het bijzonder twee indicatoren in kaart: het aantal boeken dat burgers in hun bezit krijgen door ze te kopen en te lenen en gegevens over hun daadwerkelijke leesgedrag.

De koopdata worden verzameld door marktonderzoeksbureau GfK, in opdracht van de Stichting Marktonderzoek Boekenvak. Sinds 2006 worden fictie-, non-fictie- en kinderboeken, zowel op papier als digitaal, direct aan de kassa gescand. Ook de aankopen bij internetboekhandels worden bijgehouden. Bijna 80% van de markt is gedekt, wat betekent dat maar een beperkt deel van de boeken in Nederland ongeregistreerd de winkel verlaat. De Vereniging van Openbare Bibliotheken enquêteert, in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek, bibliotheken jaarlijks over hun maatschappelijk bereik. De inventarisatie heeft betrekking op het aantal bibliotheekleden in Nederland en op het aantal boeken dat zij lenen in de genres fictie, non-fictie en kinder- en jeugdboeken.

Het onderzoek naar de tijdsbesteding van Nederlanders valt onder auspiciën van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Met enige regelmaat krijgt een steekproef van burgers de vraag hoe zij hun dagen besteden. Ze geven dat aan door nauwgezet een dagboek in te vullen. Er wordt niet alleen gekeken naar het lezen van boeken, maar ook van kranten en tijdschriften. Bovendien is er in het tijdsbestedingsonderzoek sinds kort meer aandacht voor digitaal lezen van verschillende dragers en voor digitale tekstsoorten, zoals artikelen op websites en in apps.

Ook de Stichting Marktonderzoek Boekenvak verzamelt gegevens over het leesgedrag. Vier keer per jaar wordt een vragenlijst uitgezet onder het internetpanel van GfK. Naast trendmetingen zijn er onderzoeken waarin een thema wordt uitgediept, bijvoorbeeld het digitaal lezen of de *customer journey*. Tot slot doen wetenschappers aan universiteiten onderzoek naar specifieke aspecten van het leesgedrag, zoals de effecten van geregeld een boek lezen, het bevorderen van het lezen en de introductie van e-readers en tablets. ●●●

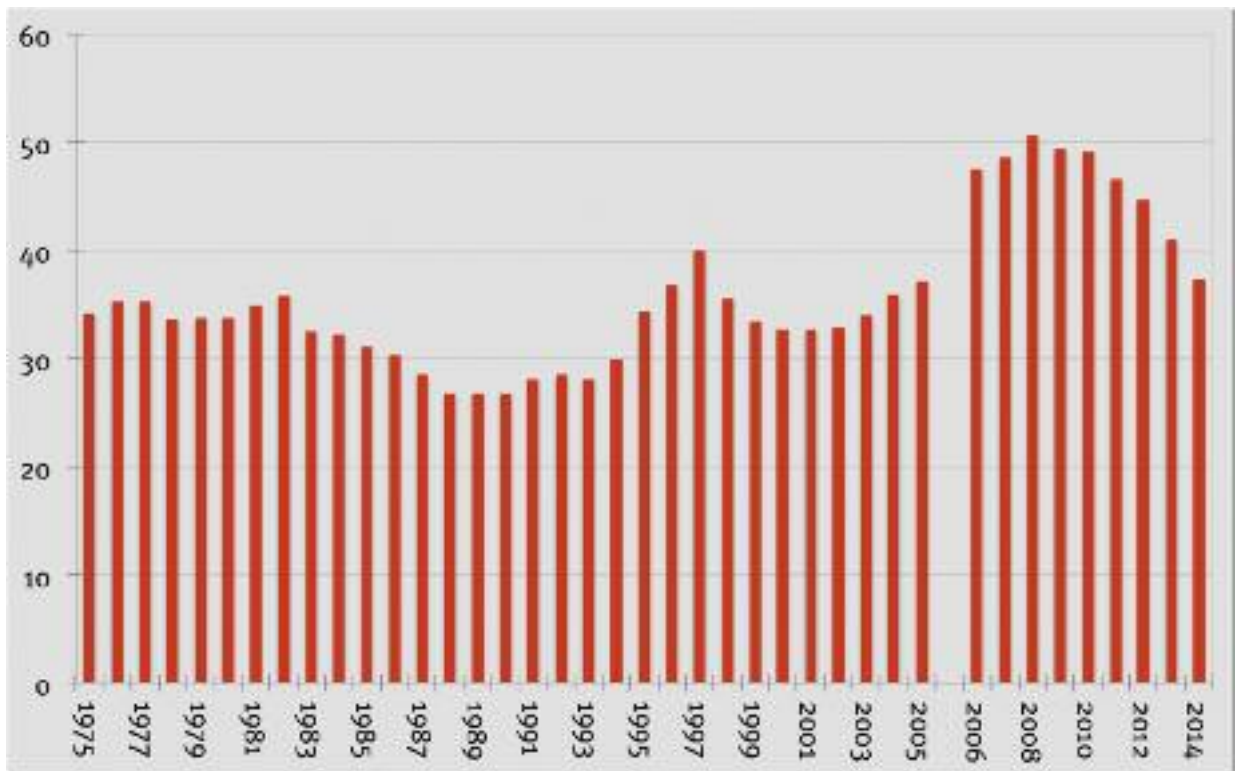
BOEKHANDEL SCHOMMELT, BIBLIOTHEEK KRIMPT

Het jaar 2014 begon roerig voor de Nederlandse boekenbranche. Aan het begin van het jaar zag Polare, de grootste boekhandelsketen van het land, zich gedwongen faillissement aan te vragen. Hoewel uiteindelijk 16 van de 21 filialen behouden bleven, tekent het de woelige tijden waarin de branche verkeert. Nog maar zes jaar geleden heerste er een jubelstemming. In 2008 schaften Nederlanders een recordaantal boeken aan: 50,6 miljoen exemplaren, goed voor 3,1 boek per hoofd van de bevolking. Sindsdien is de afzet met 26% afgenomen, tot 37,3 miljoen exemplaren (Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK, 2015). Uitgevers en boekhandelaren beleven, net als in de periode 1982-1988, een lang aaneengesloten periode van krimp. Binnen Europa behoort Nederland tot de landen waar de verkopen het hardst teruglopen (SEO Onderzoek, 2012).

Zo beschouwd is het crisis. Maar de dalende afzet is een fenomeen van recente datum. Aan de krimp ging namelijk een van de grootste bloeiperiodes in de geschiedenis vooraf. Tussen 2000 en 2008 groeiden de verkopen met 55%, van 32,7 miljoen verkochte nieuwe boeken per jaar naar de piek van 50,6 miljoen (Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK, 2015). Deze sprong omhoog is geflatteerd, omdat er in 2006 een nieuwe meetmethode (scannen aan de kassa) werd geïntroduceerd. Deze leidde tot meer volledige en betrouwbare cijfers. Als daarvoor wordt gecorrigeerd, blijft er een plus over van 23%.

*Nederlanders kopen en
lenen de laatste jaren
steeds minder boeken.
Maar op lange termijn
lijkt de teruggang
alleen voor bibliotheken
structureel. Wel zijn
jongere generaties
weer vaker lid.*

AFZET BOEKEN, INCLUSIEF E-BOEKEN (x 1 miljoen)

* De toename tussen 2005 en 2006 valt grotendeels te verklaren door een nieuwe meetmethode. Met ingang van 2006 worden boeken aan de kassa gescand. 78% van de markt is gedekt. Voorheen werden enquêtes afgenomen onder een kleinere steekproef van boekhandels. Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK, 2015

Ondanks de krimpende verkopen blijft het aantal boekhandels redelijk op peil. In 2013 zijn er 1.469 gespecialiseerde winkels, 3,6% minder dan in het piekjaar 2011. De boekhandel blijft de favoriete aankoopplaats voor boeken, maar de concurrentie neemt toe (Koninklijke Vereniging van het Boekenvak, 2014). Nederlanders kopen steeds vaker boeken bij supermarkt, kruidenier, warenhuis of entertainmentwinkel. Ook shoppen ze vaker op het internet. 42% van de Nederlanders koopt het vaakst boeken in een fysieke winkel. Dat was twee jaar geleden 50%. Het aantal mensen dat de webshop verkiest is juist gestegen van 29% naar 34% (Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK, 2014).

Het patroon van de laatste vijftien jaar is geen uitzondering. De grafiek illustreert dat de boekverkopen, sinds het begin van de metingen, steevast gepaard gaan met pieken en dalen. Er zijn perioden geweest dat de afzet terugliep, soms meerjarig, maar deze werden gevolgd door hernieuwde bloei – vaak tot boven het vorige hoogtepunt.

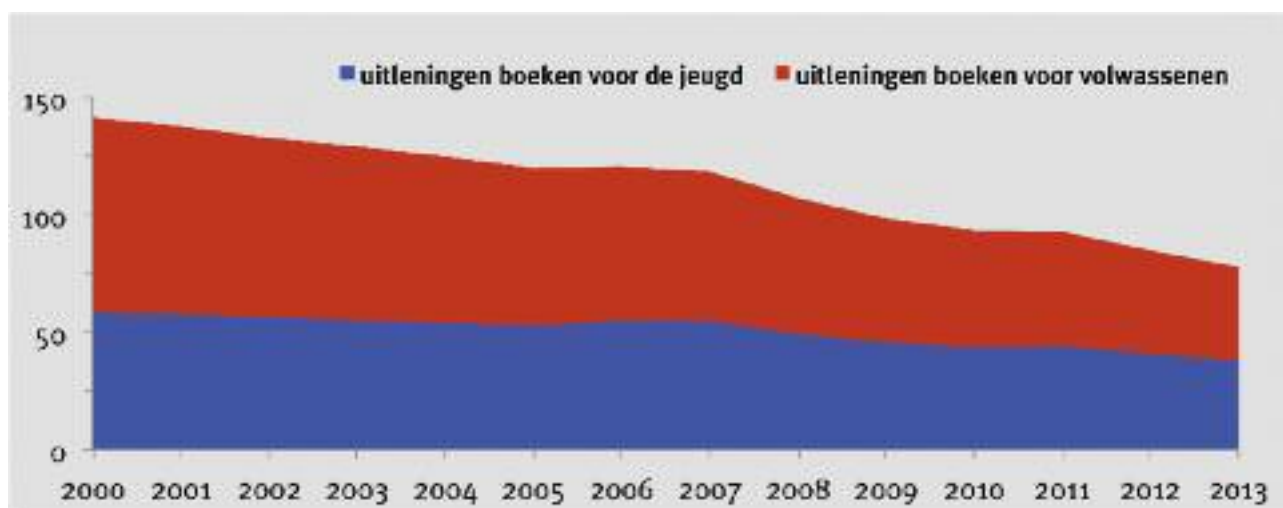
Stel dat deze langetermijntrend doorzet, dan kan de recente krimp in de (nabije) toekomst heel goed weer overgaan in een plus.

De daling die bibliotheken doormaken, is structureler. Zij moeten al twee decennia toezien hoe hun ledenaantallen en boekuitleningen afnemen. Het absolute piekjaar was 1994. Toen bezat een recordaantal Nederlanders een bibliotheekpas: 4,59 miljoen mensen of 30% van de bevolking. Zes jaar later was het aantal leden gedaald tot 4,31 miljoen (27%), om in 2013 uit te komen op 3,86 miljoen (23%). Dat is een daling van 16% in twintig jaar tijd (CBS, 2014; SIOB, 2014).

De ledenkrimp houdt geen gelijke tred met die van de uitleningen. Waar bibliotheekleden in 1994 samen nog 180 miljoen boeken mee naar huis namen, goed voor 39 boeken per lid, waren dat er twintig jaar later nog 78 miljoen, ofwel 20 boeken per lid (CBS, 2014; SIOB, 2014). De uitleningen van boeken zijn dus meer dan gehalveerd. Vergeleken met de boekverkopen is de dalende trend voor bibliotheken omvangrijk en gezien de lange periode ook structureel.

UITLENINGEN BOEKEN

(x 1 miljoen)

CBS, 2014

Toch is er een lichtpuntje. Waar het aantal volwassen leden sinds 2000 met 29% daalde, vindt er aan de onderkant van de leeftijdspiramide een voorzichtige aanwas plaats. In 2013 zijn 2,24 miljoen kinderen en jongeren lid van de bibliotheek. Het gaat om 66% van alle 0- tot 18-jarigen in Nederland, een record. Ter vergelijking: in 2005 was 55% van deze groep in het bezit van een bibliotheekpas (CBS, 2014; SIOB, 2014).

De groei van jeugdleden gaat gelijk op met een omslag in denken. Met ingang van 2005 zijn bibliotheken zich bewust sterker gaan richten op deze doelgroep. Ze organiseren, in samenwerking met Stichting Lezen, de CPNB en andere partijen, steeds meer activiteiten en campagnes om het lezen te bevorderen. Het doel: kinderen vanaf jonge leeftijd in aanraking brengen met boeken, en zo een positieve leespiraal in gang zetten die leidt tot een leven lang lezen. Het programma BoekStart zorgt ervoor dat zo'n 40.000 ouders per jaar hun baby aanmelden als bibliotheeklid. Deze ouders lezen vaker voor, waarmee ze de taalontwikkeling van hun kind een impuls geven en een goede uitgangspositie creëren voor het zelf leren lezen (Van den Berg & Bus, 2015). Inmiddels zijn 2.383 van de 6.942 basisscholen (34%) aangesloten bij de Bibliotheek op school (dBos), een programma waarin bibliotheken samen met het onderwijs werken aan een goed geoutilleerde schoolbibliotheek en een positief leesklimaat. Dat maakt dat kinderen lezen plezieriger gaan vinden (Nielen & Bus, 2013). En dan zijn er nog de jaarlijks terugkerende campagnes, zoals *De Nationale Voorleesdagen*, *De Nationale Voorleeswedstrijd* en *Nederland Leest*, die honderdduizenden kinderen op de been brengen en het plezier in (voor)lezen overdragen.

De investeringen in leesbevordering lijken zich uit te betalen. Toch nemen kinderen en jongeren, voornamelijk, niet meer boeken uit de bibliotheek mee naar huis, want de uitleningen blijven teruglopen. Leende een jeugd lid in 2005 gemiddeld 27 boeken, in 2013 zijn dat er nog 17 (CBS, 2014; SIOB, 2014). Tevens moet nog blijken of de kersverse jeugdleden de bibliotheek trouw blijven als ze ouder worden. Desalniettemin laat de aanwas zien dat bibliotheken erin slagen om de jongere generaties aan te spreken. Generaties voor wie lezen, en het lezen van boeken in het bijzonder, een minder vanzelfsprekende bezigheid is (Huysmans, 2013). ●●●

Ondanks de krimpende ledenaantallen en uitleningen bleef het aantal bibliotheekvestigingen aanvankelijk redelijk op peil. Maar de laatste jaren is dat aan het veranderen. Schommelde het aantal vestigingen tussen 2000 en 2012 constant tussen de 1060 en 1130, in 2014 waren het er nog 1026. Ook de verschijningsvorm van vestigingen is sterk aan het veranderen. Er komen minder reguliere vestigingen en meer servicepunten, die een beperktere dienstverlening bieden (SIOB, 2014). Ze concentreren zich op het uitlenen van boeken en hebben niet de capaciteit om leesbevorderingsprogramma's uit te voeren en samen te werken met scholen op het gebied van lezen (VOB, 2015). De trends zijn deels een gevolg van de gemeentelijke bezuinigingen op cultuur.

TRENDS IN VERKOPEN EN UITLENINGEN: DRIE VERKLARINGEN

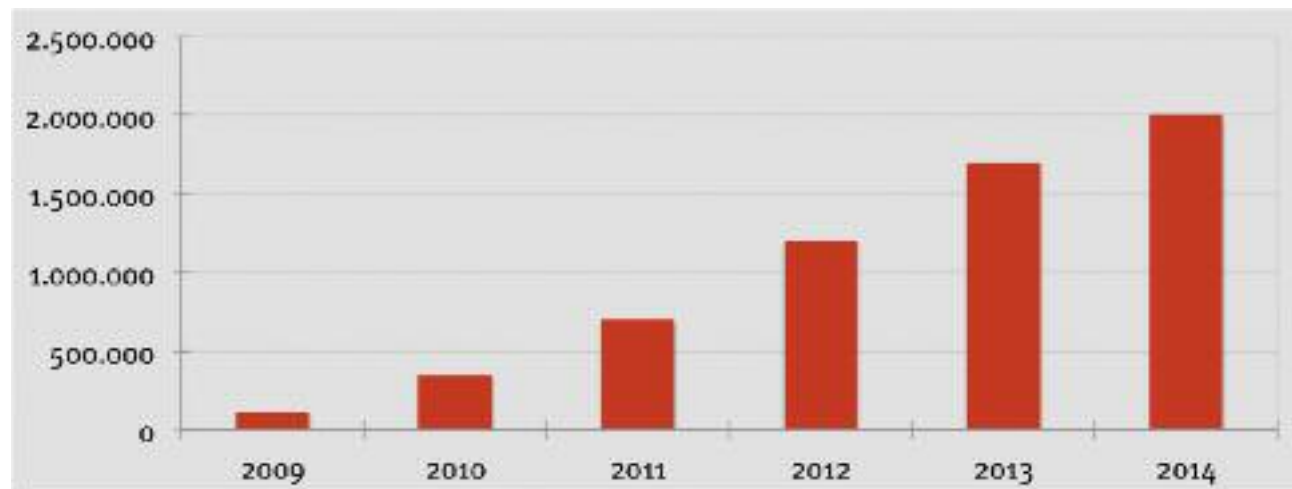
*Het boekenvak lijdt
onder de economische
crisis en de opkomst
van nieuwe media-
technologieën.
Het e-boek wordt
beschouwd als kans
én bedreiging.*

De neergang van de boekenafzet loopt nagenoeg gelijk op met de kredietcrisis die in 2008 begon en de economische neergang die daarop volgde. Gevraagd naar hun redenen om minder boeken te kopen, wijzen Nederlanders zelf ook op hun minder goed gevulde portemonnee (Stichting Marktonderzoek Boekenvak, 2013). Saillant genoeg was het dezelfde economie die tussen 2000 en 2008 zorgde voor de sterke opwaartse trend. Het welvaartsniveau steeg flink, waardoor Nederlanders het zich konden veroorloven om meer boeken te kopen. In verhouding met de verkoop zijn de uitleningen in deze periode zo goed als gehalveerd. Terwijl Nederlanders in 2004 gemiddeld nog 3,7 boeken leenden voor elk nieuw boek dat ze kochten, waren dat er in 2013 nog 1,8 (SIOB, 2014).

De economische conjunctuur biedt geen verklaring voor de uitleentrends. Dat zou moeten betekenen dat er, sinds het economisch slechter gaat, weer meer boeken zouden worden geleend, en dat is niet het geval. De bibliotheeksector heeft vooral last van een technologische ontwikkeling: de digitalisering. In de jaren 90 was er de grootschalige introductie van de computer en het internet, het afgelopen decennium gevolgd door de komst van de smartphone, de tablet en de e-reader. Het voordeel van deze mobiele digitale dragers boven de fysieke bibliotheek is dat ze informatie altijd en overal, *hands-on*, beschikbaar maken. Mensen hoeven niet meer een blokje om als ze zich willen verdiepen in de geschiedenis van Nederland, op zoek zijn naar een nieuw recept of zich willen laten inspireren voor een verre reis. Door deze tendens worden er minder audiovisuele materialen uitgeleend, maar boeken, goed voor 92% van alle uitleningen, ondervinden de grootste concurrentie. Het hardst zijn de klappen bij informatieve en ontwikkelingsboeken: met name daar biedt internet een alternatief. Sinds 2000 daalden de uitleningen van non-fictie voor volwassenen met 64% en voor de jeugd met 46% (CBS, 2014; SIOB, 2014).

AFZET E-BOEKEN

(x aantallen)

Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK, 2015

Onduidelijk is, in hoeverre de digitalisering van het boek zelf een rol van betekenis speelt. Aan de ene kant hebben de boekenbranche en de bibliotheeksector er afzetmogelijkheden bij gekregen. Digitale media bieden hun de kans om nieuwe producten in de markt te zetten, van e-boekuitgaven van bestaande titels tot met filmpjes, luisteredities en spelletjes verrijkte digitale boeken en apps. Dit is terug te zien in de verkoop van e-boeken, die in vijf jaar tijd twintig keer zo groot werden: van 100.000 naar 2 miljoen verkochte exemplaren (Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK, 2015). Het jaar 2014 was het eerste jaar met een online aanbod van de bibliotheken. Hun leden leenden ruim 2 miljoen e-boeken: 825.000 exemplaren via Bibliotheek.nl, en gedurende de zomer nog eens 1,5 miljoen exemplaren via de Vakantiebieb-app (Centraal Boekhuis, 2015; Bibliotheek.nl, 2014).

Toch kan de groei bij e-boeken de krimp bij hun papieren tegenhangers niet compenseren. Misschien waren de afzetdaling van 10% en de uitlendaling van 9% voor gedrukte boeken in 2014 zelfs wel lager uitgevallen zónder hun bestaan. Digitale media faciliteren een grootschalige uitwisseling van boeken – zonder dat daar een financiële vergoeding tegenover staat. Computerbestanden zijn met een muisklik te kopiëren, en kunnen vervolgens langs de elektronische weg eenvoudig verder worden verspreid. Uitgevers, boekhandelaren, schrijvers en andere auteursrechthebbers – uitzonderingen daargelaten – zien daarin een enorme bedreiging voor hun winsten.

Het is de vraag of deze angst gegrond is. Digitale lezers kopiëren en/of ruilen onderling gemiddeld 6,8 e-boeken per jaar, terwijl ze er 4 gratis downloaden uit een legale (speciale acties) en 5,3 uit een illegale bron (zoals torrentsites). Op geruime afstand volgen de boekwinkel op internet, met ongeveer 2,1 nieuwe gekochte e-boeken per jaar, en de openbare bibliotheek, met 0,76 geleende e-boeken (Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK, 2014c).

Tegelijkertijd blijkt het gebruik van het betaalde en het onbetaalde circuit hand in hand te gaan. E-boeklezers die downloaden uit illegale bronnen, zijn tevens de beste klanten van de boekhandelaren. Zij betalen vaker voor gedrukte én voor digitale boeken dan niet-illegale downloaders (IVIR, 2012).

FOTO JORRIT RENAUD

Francien van Bohemen, pr en public affairs bij de Vereniging van Openbare Bibliotheken (vob)

'Bij de ochtendkoffie: de digitale krant en de Twittertimeline. Op het werk: e-mail, studies, adviezen, rapporten, websites, nieuwsbrieven, ministeriële brieven en verslagen van parlementaire debatten. Én wat er intern binnen de vob aan stukken voor het verenigingsleven geschreven wordt. En wat ik zelf schrijf. Via beeldscherm, tablet, smartphone en van papier. De stroom wordt alleen maar groter. 's Avonds wacht het avondblad, af en toe nog wat snailmail en opnieuw de sociale media. Als alle verplichte leesnummers gedaan zijn, is daar altijd een boek met een mooi verhaal. Ontlezing? Wie heeft dat bedacht? Ik lees me suf. Ik lees me geïnformeerd. Ik lees me wijs.'

FOTO PETRA VAN VLIET

Monique Burger, eigenaar De Nieuwe Boekhandel, Amsterdam

‘Dit jaar bestaat De Nieuwe Boekhandel vijf jaar. Vanaf de eerste dag loopt de winkel goed. Wij waren altijd al optimistisch. De praktijk wijst uit dat er grote behoefte is aan een plek waar je mooie boeken, zowel op papier als digitaal, kunt kopen en waar je goed geïnformeerd wordt. Wij zien hier veel mensen die stoppen met het lezen van boeken op hun e-reader omdat ze al de hele dag met beeldschermen werken. Deze mensen komen weer volledig terug naar het papier.

De waarde van lezen kan niet overschat worden: boeken laten je zien dat er nog andere werelden bestaan, je vindt er je eigen leven in terug, je maakt kennis met levens die je zelf niet kunt leiden en leert andere denkwijzen te begrijpen.

Door te lezen kun je even vluchten uit de werkelijkheid, die zelfs proberen te verbeteren en de tijd waarin we leven leren duiden en begrijpen. De behoefte om te vertellen, te schrijven en te lezen lijkt nu juist haast groter dan ooit.’

Eerder dan het kopen en lenen van boeken te verdringen, lijkt de grootschalige uitwisseling de bestaande kanalen aan te vullen. Dat zou betekenen dat Nederlanders per saldo meer boeken in hun bezit krijgen. Leidt de digitale technologie tot een democratisering van informatie? Hoewel er zorgen bestaan over een *digital divide* tussen lager en hoger opgeleiden (Sonck & De Haan, 2015), komen boeken breder, laagdrempeliger en in grotere aantallen beschikbaar. De vorige keer dat dat gebeurde, was aan het eind van de middeleeuwen, met de uitvinding van de drukpers. De Bijbel, voorheen alleen toegankelijk voor schriftgeleerden, lag ineens binnen het bereik van het brede publiek. Gutenberg plaveide de weg naar geletterdheid voor de massa. In de loop van de eeuwen leerden steeds meer mensen lezen en schrijven. Ook wijdden ze er, dankzij hun toenemende vrije tijd, steeds meer uren aan. Of de digitalisering eenzelfde effect heeft, moet blijken. In dat geval zou de huidige trend in het lezen worden gekeerd. ●●●

GEZOCHT: FERVENTE LEZERS

De economie kan in mineur zijn en nieuwe technologieën mogen een aantrekkelijk alternatief bieden, toch ligt het nog het meest voor de hand dat Nederlanders minder boeken kopen en lenen omdat ze er simpelweg minder lezen. Hoe logisch dat ook klinkt, evident is het niet. Ja, wel dat de leestijd terugloopt. Maar niet dat dit verklaart dat de verkopen en uitleningen teruglopen.

Eerst een blik op de cijfers. In 1955, toen het Centraal Bureau voor de Statistiek het tijdsbestedingsonderzoek uitvoerde, besteedden Nederlanders 2,4 uur per week aan het lezen van boeken. Twintig jaar later was dat met 33% gedaald, naar 1,6 uur per week, en weer dertig jaar later met nog eens 18%, naar ongeveer 1,3 uur per week. Overigens is de daling voor dag- en nieuwsbladen en tijdschriften nog omvangrijker. Die bedroeg tussen 1975 en 2005 ongeveer 50% (Huysmans & De Haan, 2010).

Het tijdsbestedingsonderzoek 'nieuwe stijl' biedt op het oog goed nieuws. In 2013 lijkt de leestijd weer op te leven. Nederlanders brengen 1,5 uur per week door met een boek, 15% meer dan acht jaar eerder. Ook kranten en huis-aan-huisbladen en folders winnen aan leestijd, met respectievelijk 33% en 66%. Mogelijk wordt er meer gelezen dankzij de opkomst van het digitale lezen, maar met name voor de huis-aan-huis-bladen en folders, die exclusief op papier verschijnen, lijkt dit onwaarschijnlijk. Bovendien resteert er een stijging als het digitale lezen buiten beschouwing blijft. De totale leestijd van gedrukte media ligt in 2013 op 4,2 uur per week (Sonck & De Haan, 2015; Sonck, Pennekamp & Kok, 2014). Dat zou wijzen op een plus van 10% ten opzichte van 2005.

Het is dan ook waarschijnlijker dat de verklaring schuilt in de vernieuwde opzet van het tijdsbestedingsonderzoek. De veranderingen werken een stijging in de hand (zie onderschrift bij de grafiek op pagina 14). Bovendien werd in het laatste tijdsbestedingsonderzoek 'oude stijl' een wekelijkse leestijd gevonden van 2,5 uur voor alle gedrukte media samen. Dat wijst juist op een zeer forse daling ten opzichte van 2005 (De Haan & Sonck, 2013). Het beeld op dit moment is, kortom, diffuus. Hoe de trend zich werkelijk ontwikkelt, zal duidelijk moeten worden bij de volgende metingen.

*Eén ding is duidelijk:
we zijn vanaf de jaren 50
fors minder gaan lezen.
Zelfs als het klopt dat de
leestijd in recente jaren
weer opveert.*

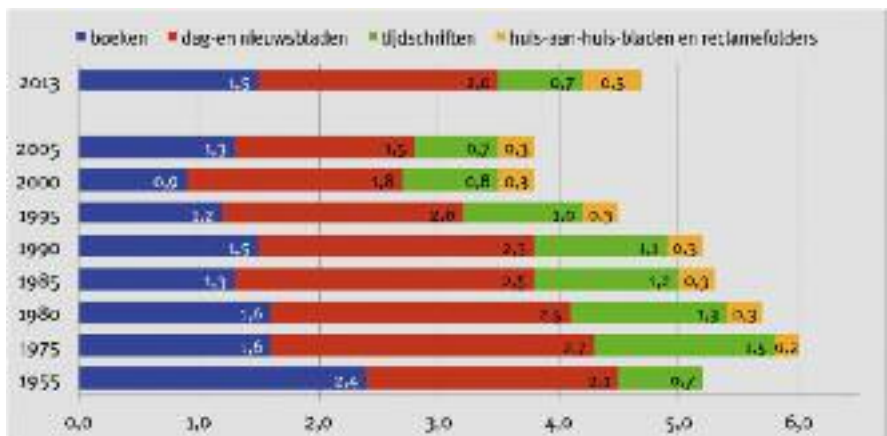
Nederland Europees kampioen ontleding?

Eerder in belezenheid! Want ondanks de dalende leestijd, lezen Nederlanders in vergelijking met andere Europese burgers meer boeken. 86% van de bevolking leest volgens een recente enquête van TNS Opinion & Social (2013) weleens een boek (vergelijkbaar met de percentages van Stichting Marktonderzoek Boekenvak, 2014a). Dat is een beperkt verschil ten opzichte van de 84% in 2007, en fors hoger dan het Europese gemiddelde van 68%. Nederland staat daarmee netjes tweede op de Europese ranglijst. Voor de tijdsbesteding is het beeld niet anders. Nederlanders besteden wekelijks 4,2 uur aan gedrukte media (boeken, kranten en tijdschriften). Het Europees gemiddelde ligt bijna een uur lager, een significant verschil. Op deze ranglijst moet Nederland alleen Finland en Duitsland voor zich dulden (Cloin et al., 2011).

Discussies over de ontleding spitsen zich meestal toe op een specifiek soort boek: de literaire roman. Wat op het spel staat, is niet enkel het lezen op zich, maar ook een vervlakking van de 'hoge' cultuur. Hoewel cijfers die een trend in de tijd aangeven ontbreken, verkiezen Nederlanders de meer 'populaire' boekgenres. De meeste tijd besteden ze aan spannende en romantische boeken. Daarop volgen literaire boeken, die op hun beurt weer meer in trek zijn dan informatieve boeken, kinder- en jeugdboeken en strips (Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK, 2014a; Huysmans & De Haan, 2010). In de jaren 90 was dit beeld nagenoeg hetzelfde (Knulst & Kraaykamp, 1996), wat de vraag oproept of de verhouding tussen populair en elitair, tussen amusement en verdieping, tussen commercie en artistieke oit anders is geweest. De verzuchting van Louis Couperus, dat niemand zijn boeken las, spreekt wat dat betreft boekdelen.

TIJDSBESTEDING GEDRUKTE MEDIA

(uren per week)

- * met ingang van 2013: tijdsbestedingsonderzoek nieuwe stijl. De voornaamste verschillen:
- respondenten vullen een dagboek in met vooraf gegeven categorieën. Voorheen gebruikten ze hun eigen woorden;
 - respondenten noteren hun tijdsbesteding aan media in hun werk- en vrije tijd. Voorheen deden ze dat alleen in hun vrije tijd. Dat betekent dat de tijd die ze besteden aan privé-lezen op het werk ook wordt meegeteld. De tijdsbesteding aan lezen voor werk of studiedoeleinden, blijft nog altijd buiten beschouwing;
 - digitaal lezen is meegenomen als afzonderlijke categorie. Voorheen schaarde respondenten dat vaak onder computer- en internetgebruik (ipv onder lezen);
 - de focus ligt op media-gebruik. Dat lokt bij respondenten mogelijk een hogere media-rapportage uit.
- Sonck & De Haan, 2015; Huysmans & De Haan, 2010

Voor dit moment kan ten minste één conclusie getrokken worden: in de loop der jaren is de bevolking inderdaad minder boeken gaan lezen. En omdat deze trend zich eigenlijk al in 1955 heeft ingezet, is hij bestendig dan die van zowel de verkopen als de uitleningen van boeken. Bovendien doet hij zich voor onder alle groepen en lagen van de bevolking: mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, lager en hoger opgeleiden (De Haan & Sonck, 2013).

Dan de kwestie van de verklaring. Stel dat de verminderde leestijd de reden is om minder boeken te kopen en te lenen, dan zouden deze trends gelijke tred moeten houden. De realiteit leert anders. Terwijl de boekverkopen zes jaar krimpen en de bibliotheekuitleningen twintig jaar, loopt de leestijd al bijna zeventig jaar terug. Dat suggereert dat het kopen en lenen van een boek niet betekent dat het gelezen wordt. Staan of liggen boeken ongelezen in de boekenkast, op het nachtkastje of op de e-reader? Dat is dan de keerzijde van de overvloedige (digitale) beschikbaarheid. Boeken liggen zozeer binnen handbereik dat er inflatie optreedt in de waarde die ze vertegenwoordigen. Onderzoekers van het Sociaal en Cultureel Planbureau wezen in 1996 al op het risico dat het publiek sneller uitgekeken raakt op informatie door de steeds grootschaligere en snellere omloop ervan. Een staaltje van 'overdaad schaadt'. 'Een bepaalde mate van schaarste lijkt een noodzakelijke voorwaarde te zijn voor de waardering van gedrukte media' (Knulst & Kraaykamp, 1996). ●●●

TRENDS IN LEZEN: DE 'TIME-REPLACEMENT-' EN 'SOCIALISATIEHYPOTHESE'

Als boosdoener van de dalende leestijd wordt vaak gewezen naar de nieuwe media. Eerst was er de televisie, die sinds de jaren 60 een steeds groter deel van onze dagelijkse uren opslokt. De gedachte dat het kijken ten koste gaat van het lezen, werd stante pede in tijdsbestedingsonderzoek geopperd. Alleen de eerste bezitters van een zwart-wit toestel waren namelijk minder boeken gaan verslinden (Knulst & Kraaykamp, 1996). De opmars van de televisie in de Nederlandse huiskamers verliep razendsnel. Zo kan het dat Nederlanders in 1975 al 10 uur per week achter de beeldbuis doorbrachten. Tot 2011 liep dat verder op naar 14 uur per week, een stijging van 40%. De totale tijd besteed aan media bleef ondertussen nagenoeg onveranderd (19 à 21 uur per week) (De Haan & Sonck, 2013).

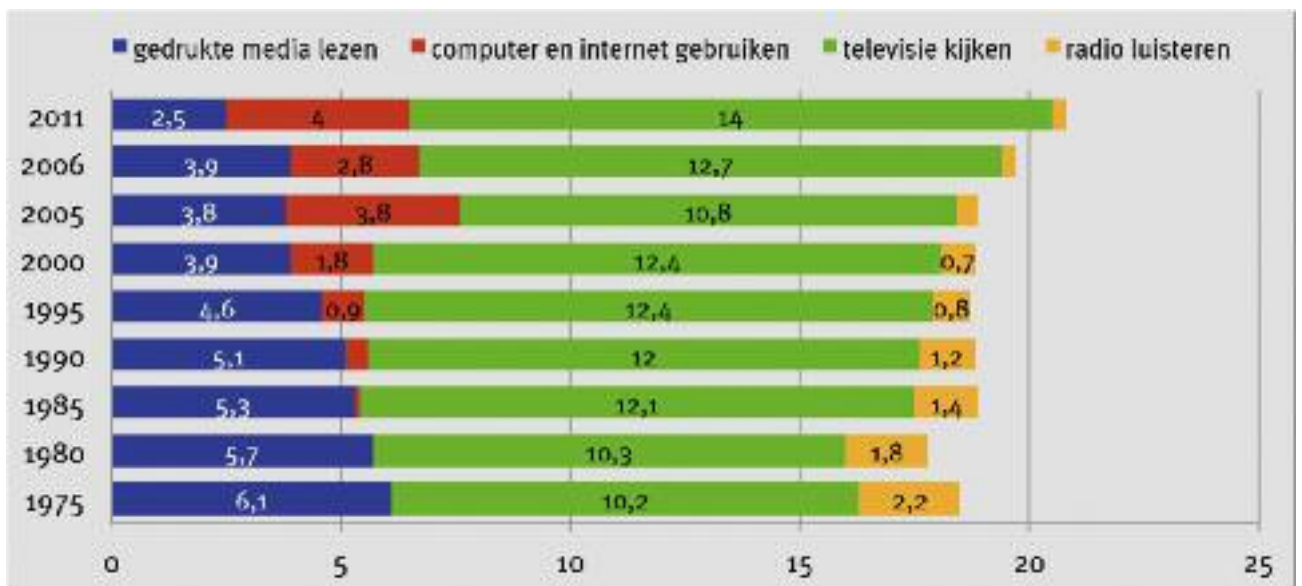
De afgelopen twintig jaar dienden zich nog meer rivalen met een scherm aan: computers, laptops, tablets en smartphones. De tijd die Nederlanders doorbrengen met deze digitale media lag in 2011 op 4 uur, vier keer zoveel als in 1995. De grafiek op pagina 16 laat zien dat dit tussen 2000 en 2005 vooral ten koste ging van de televisie. Sindsdien loopt de kijktijd echter weer op en gaat de leestijd juist verder omlaag. In 2011 gaat 12% van de mediatijd naar het lezen (De Haan & Sonck, 2013); in het tijdsbestedingsonderzoek 'nieuwe stijl' is dat nog 8% (Sonck & De Haan, 2015). Ter vergelijking: in 1975 ging het nog om 33% (De Haan & Sonck, 2013).

Het idee dat media elkaar beconcurreren om onze schaarse vrije tijd, is terug te voeren op de 'time-replacement-hypothese'. Wie meer tijd gaat besteden aan een nieuwe

In een tijd waarin media om onze aandacht vechten, is het logisch dat het boek het moeilijk heeft. Maar is dat het hele verhaal?

TIJDSBESTEDING MEDIA

(uren per week)

Cloin et al., 2013

Ondanks de digitalisering komt de leesocialisatie van Nederlandse kinderen nog altijd vroeg op gang. De start met media wordt gemaakt met papier. 90% van de kinderen heeft op 2-jarige leeftijd kennisgemaakt met tast-, prenten- en kinderboekjes. De televisie haalt dat bereik rond het vierde levensjaar, andere media (tablet, (spel)computer, e-reader) pas ná het zesde levensjaar (Stichting Mijn Kind Online & Mediawijzer, 2014). Ook leest een overgrote meerderheid van de ouders van 0- tot 5-jarige kinderen dagelijks voor aan hun kroost. En als kinderen ouder worden, praten ouders met hen over boeken en gaan ze samen naar de boekhandel en/of bibliotheek (Stichting Lezen, in druk). Ouders die deze activiteiten ondernemen, zetten niet alleen de taalontwikkeling in gang, maar geven hun kinderen ook een voorsprong op school en vergroten de kans dat zij uitgroeien tot fervente boekenlezers (Notten, 2011).

activiteit, houdt automatisch minder tijd over voor de bestaande routines. Hoewel dit voor de wisselwerking tussen boeken en de televisie inderdaad is aangetoond (Knulst & Kraaykamp, 1996), is daarmee niet het hele verhaal verteld. Of er sprake is van vervanging, hangt namelijk sterk af van de persoon in kwestie. Verschillende gebruikersgroepen houden er hun eigen voorkeuren en gewoonten op na (Huysmans, De Haan & Van den Broek, 2004). In de jaren 80 breidden mensen geboren in de jaren 50 hun lees- én televisietijd uit, terwijl de jongere generaties meer gingen kijken en juist minder gingen lezen (Knulst & Kraaykamp, 1996). De mediamenu's anno nu lopen zo mogelijk nog sterker uiteen. Er bestaan inderdaad tieners die zweren bij online communicatiediensten en die het boek links laten liggen. Maar zij verkeren in goed gezelschap van 'omnivoren', die verschillende media intensief naast elkaar gebruiken, en 'low users', die überhaupt niet van media houden (Huysmans, 2013). Kortom, het gebruik van het ene medium gaat niet noodzakelijk ten koste van het andere.

Er is nog een tweede hypothese die de dalende leestijd verklaart: socialisatie. Dat idee laat zich het beste samenvatten met het gezegde 'jong geleerd is oud gedaan.' Mensen blijven in hoge mate trouw aan de media waarmee zij zich op jonge leeftijd omringden. Aangezien de oudere generaties opgroeiden in een vrij kaal medialandschap, met boeken als centrale spil, zijn zij beter in staat zich lezend te vermaken dan de jongere generaties (Huysmans, De Haan & Van den Broek, 2004; Knulst & Kraaykamp, 1996). Er zijn anno 2013 dan ook drie keer zo veel 65-plussers (80%) die lezen dan 13-tot 19-jarigen (25%). De verschillen tussen jong en oud zijn tevens markant als het gaat om de geïnvesteerde tijd. Daarmee laat het lezen van alle media-activiteiten de grootste generatiekloof zien (Sonck & De Haan, 2015).

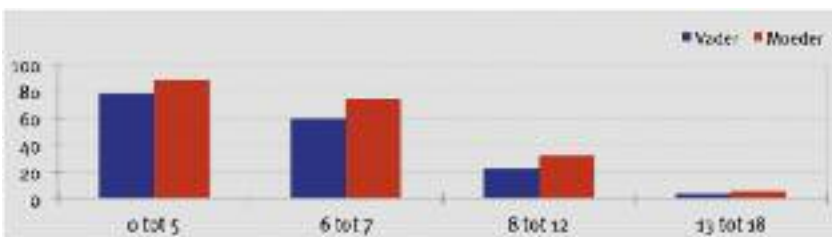
Treedt er dus vergrijzing op, en sterft het lezen van boeken over een aantal generaties onvermijdelijk uit? Kinderen en jongeren van nu groeien op in een rijk geschakeerd medialandschap, dat wordt gedomineerd door scherm, hyperlink en multimedia. Ze heten daarom ook wel de netwerkgeneratie, 'millenials' of 'digital natives' (Bakker, 2009). Dat het boek voor hen een minder vanzelfsprekende plaats inneemt, is al vroeg

zichtbaar in hun leesgedrag. Vanaf het moment dat kinderen op school hebben leren lezen, begint de vrije tijd die ze met een boek doorbrengen te dalen. Hun voorkeur verschuift hoe langer hoe meer naar internet, chatdiensten, sociale media en videogames (Huysmans, 2013).

Op basis daarvan ligt het voor de hand dat het lezen van boeken in de toekomst verder terrein prijsgeeft. Dat deze media-activiteit helemaal zal verdwijnen, lijkt echter overdreven. In de geschiedenis van de media wordt 'oud' zelden volledig verdrongen en vervangen door 'nieuw'. De vervanging die optreedt, is gedeeltelijk en verloopt geleidelijk: oude media leveren tijd in, de nieuwe winnen (Huysmans, De Haan & Van den Broek, 2004). ●●●

TIJDSBESTEDING MEDIA (uren per week)

Stichting Lezen, in druk

FOTO: I.O. COOMAN

Coen Simon, filosoof

'Mijn ouders hebben me de liefde voor toneel bijgebracht, simpelweg door vaak met ons naar de schouwburg te gaan. Een mens hecht zich aan wat gewoon is. En als je veel naar het theater gaat, ontwikkel je een voorliefde voor alles wat bij theater hoort, dat wil zeggen: wat bij het medium theater hoort. Want media, van het schrift tot de stem en van de tekening tot de film, ervaren we nooit alleen als neutrale informatiedragers. De mens heeft bij elke boodschap vooral oog voor de boodschapper. En de bioscoopfilm heeft, hoezeer ik daar ook aan verslingerd ben, mijn liefde voor toneel nooit in de weg gezeten. Zijn technologische mogelijkheden zetten het toneelstuk strikt genomen op een primitieve achterstand, maar juist de beperkingen van échte mensen in een kunstmatig decor, doen bij toneel de verbeelding opleven. Wie veel leest, gaat niet alleen van letters houden, maar ook van de toon, het metrum, de verhaallijn en de plotwerking die eigen zijn aan het verhalende boek. Door de digitale revolutie heeft moppen tappen het misschien afgelegd tegen filmpjes delen, en wint de televisieserie het van de literatuur, maar tekst is er des te meer op de sociale media. Het boek gaat een mooie toekomst tegemoet. Zolang we het analoge lezen en voorlezen gewoon doen, blijven we het zielsveel liken en sharen.'

ANALOGE ONTLEZING,

*Zijn chatten, e-mailen,
twitteren en zich
informereren op internet
vormen van lezen?
Zo ja, dan lezen
we misschien wel
meer dan ooit. En dat
geldt vooral voor de
jongere generaties.*

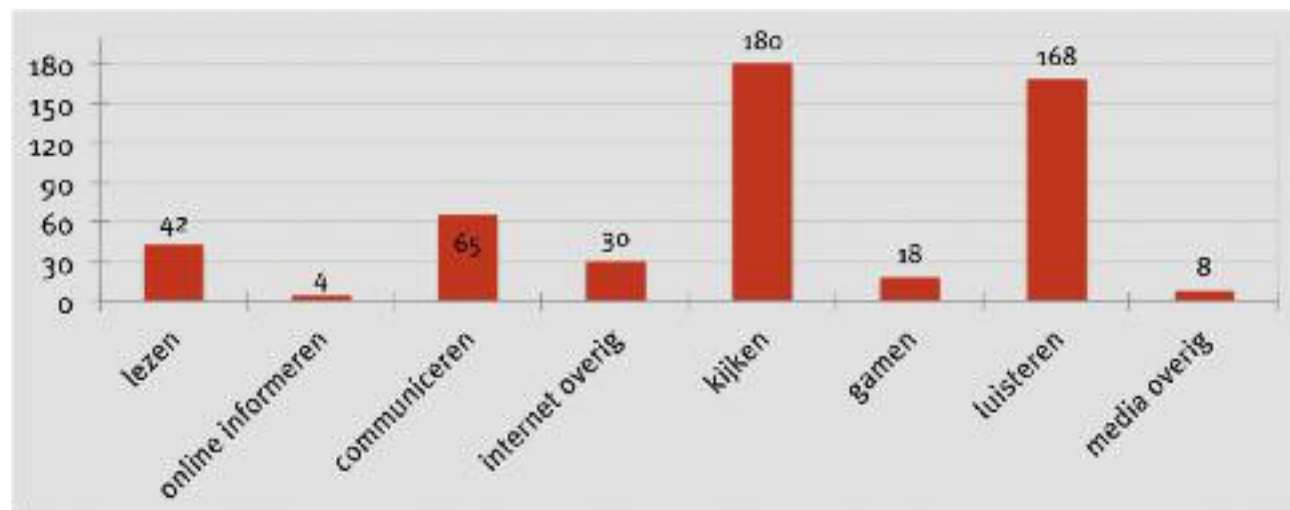
In 1955-'56 schreven tijdsbestedingsonderzoekers dat 'het lezen een eigenschap van de jeugd zelf is.' Jongeren spendeerden toentertijd beduidend meer tijd aan boeken dan ouderen (Knulst & Kraaykamp, 1996). Vandaag de dag zal men een dergelijke conclusie niet snel meer trekken. Mits de definitie van het lezen zich niet beperkt tot het lezen van boeken, kranten en tijdschriften, maar wordt opgerekt tot alle talige activiteiten in het digitale domein.

Dat we ook op onze flikkerende beeldschermen heel wat lezen en schrijven, blijkt uit *Media: Tijd*, het tijdsbestedingsonderzoek 'nieuwe stijl' van het SCP dat in 2013 voor het eerst werd uitgevoerd. Naast de 36 minuten per dag die Nederlanders besteden aan het lezen van boeken, kranten en tijdschriften op papier, staan 6 minuten per dag voor het lezen van deze tekstsoorten op digitale dragers. Voor nieuwsberichten op websites en in apps wordt nog eens 4 minuten ingeruimd. En dan zijn er nog de activiteiten die gerelateerd zijn aan lezen en schrijven. Nederlanders besteden gemiddeld 1 uur en 5 minuten per dag aan 'digitaal communiceren' en 30 minuten per dag aan 'internet overig'. Het gaat bij die categorieën om sms'en, chatten en whatsappen (16 minuten per dag), e-mailen (17 minuten per dag), sociale media checken (20 minuten per dag) en specifieke informatie zoeken op internet (7 minuten per dag). Dat maakt 2 uur en 21 minuten aan talige en geletterde activiteiten in totaal – goed voor 16,4 uur per week (Sonck & De Haan, 2015; Sonck, Pennekamp & Kok, 2014).

Zo gezien besteden we meer tijd aan lezen dan ooit tevoren. Bij nadere beschouwing blijkt dit 'nieuwe' lezen bovendien een 'eigenschap van de jeugd zelf.' Want het zijn vooral jongeren die digitaal communiceren. 13- tot 19-jarigen besteden hieraan

TIJDSBESTEDING MEDIA-ACTIVITEITEN

(x minuten per dag)

Sonck & De Haan, 2015

DIGITALE 'HEROPLEZING'?

ongeveer vier keer zoveel tijd dan 65-plussers. Voor enkel het sms'en, chatten en whatsappen is dat zelfs 9,5 keer, goed voor een totale 4,5 uur per dag (Sonck & De Haan, 2015; Sonck, Pennekamp & Kok, 2014).

Een vraag is wel in hoeverre de aard van het 'nieuwe' lezen hetzelfde is. Ten eerste is het taalgebruik in sociale media, e-mails en chats functioneel en communicatief, bedoeld om een boodschap over te brengen, en anders dan bij literaire verhalen geen genotsdoel op zich. Als gevolg daarvan, aldus Knulst & Kraaykamp (1996), 'vermindert de ontvankelijkheid voor mooi gestileerde verhalen en beschouwingen.' In de tweede plaats wordt lezen van het scherm, van boeken tot chats, door veel wetenschappers als oppervlakkiger beschouwd. Omdat digitale lezers ook surfen, navigeren en scannen, zouden ze minder geconcentreerd zijn, minder sterk opgaan in de verhaalwereld en de woorden van de schrijver minder goed opslaan in hun geheugen (Van der Weel, 2011; Carr, 2011; Wolf, 2007).

Voor deze beide gedachtegangen bestaat evenwel nauwelijks bewijs. Het is evengoed mogelijk dat het vertellen van verhalen via gesproken en geschreven taal een diep menselijke, cognitief verankerde behoefte is (Turner, 1996). Dat maakt het onwaarschijnlijk dat onze ontvankelijkheid vermindert. In de appstore en op het internet ontstaan dan ook volop nieuwe vormen van literatuur, waarin tekst, beeld, geluid en hyperlinks aaneen worden gesmeed tot een multimediale, interactieve ervaring. Of lezers even sterk kunnen opgaan in deze werken als in geschreven verhalen, is onderwerp van onderzoek. De eerste resultaten wijzen erop dat de extra's met name voor zwakke en weinig gemotiveerde lezers een uitkomst bieden (Smeets & Bus, 2012; Bakker, Stichting Lezen in druk). ●●●

De digitalisering heeft de mogelijkheden om te lezen enorm verbreed. Er zijn meer dragers voor teksten beschikbaar, en nieuwe tekstsoorten – zowel met als zonder interactieve en multimediale verrijkingen – zien in rap tempo het levenslicht. Vroeger lezen we boeken uitsluitend op papier, tegenwoordig kan dat tevens van de e-reader, als app of streaming in een webbrowser. Om recht te doen aan deze ontwikkeling, heeft het tijdsbestedingsonderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau een nieuwe opzet gekregen. De mediatijd wordt 'gemeten' in hoofdactiviteiten met media, zoals 'lezen', 'luisteren' en 'kijken'. Daaronder wordt de tijdsbesteding op de verschillende dragers en van de verschillende soorten 'content' gevangen (Sonck & De Haan, 2015; Sonck, Pennekamp & Kok, 2014).

DIGITALE 'HEROPLEZING':

Voorzichtigheid is geboden, maar er zijn aanwijzingen dat digitale media de jongere generaties kunnen prikkelen om meer boeken te lezen.

Dat de jongere generaties vooroplopen met 'digitaal communiceren', is niets nieuws. De adoptie van nieuwe mediatechnologieën begint traditiegetrouw bij degenen die het minst geconditioneerd zijn door de bestaande media. Opmerkelijk genoeg geldt dit, vooralsnog, niet voor de nieuwe gedaantes die het 'lezen' en 'kijken' aannemen. Het zijn oudere mensen die het vaakst boeken lezen – zowel van papier als digitaal (Sonck & De Haan, 2015). Dit geldt echter alleen voor de e-reader. De tablet en laptop blijken voor het lezen van e-boeken juist te worden omarmd door 'early adopters', zoals mannen en jongere mensen (Bakker, 2013).

Dit is voor leesbevorderaars reden om de digitalisering niet alleen te beschouwen in termen van een bedreiging. Zij koesteren de hoop dat digitale gadgets kinderen en jongeren, en dan met name jongens, voor het lezen van boeken kunnen interesseren. E-boeken op de tablet en de smartphone worden namelijk met andere drijfveren gelezen: niet zozeer vanuit een leeshonger, maar uit een affiniteit met nieuwe mediatechnologie. Deze 'tech-liefde' kan een ingang zijn om de jongere generaties enthousiast te maken voor het boek, digitaal en vervolgens mogelijk ook gedrukt (Bakker, 2013).

FOTO: GERRIT SERNE

Eppo van Nispen, directeur CPNB

'In de media wordt al snel geroepen dat we ontlezen. Vooral de jeugd. Wie de feiten kent, weet dat die stelling onzin is. De boekverkoop staat weliswaar onder druk, maar dat heeft met de feitelijke leestijd van de jeugd niks te maken. Misschien lezen jongeren wel meer dan ooit. De hoeveelheid en de importantie van geschreven tekst als communicatiemiddel lijkt in het digitale tijdperk juist toegenomen. Oké, jongeren lezen geen dikke romans, maar wel allerlei tekst in de vorm van appjes en korte berichten. Ondanks deze tekstrijke omgeving is het slecht gesteld met de leesvaardigheid van die jeugd. Een op de zeven vmbo-b/k-leerlingen die de school verlaten is laaggeletterd. Dat zou in Nederland niet mogelijk moeten zijn. Een belangrijke sleutel ligt bij het onderwijs. Docenten zelf meer laten lezen en peuterspeelzalen helpen lezen een vaste plaats te geven, dat helpt. Kinderen die leren boeken lezen, presteren later veel beter in maatschappelijk en sociaal opzicht. Zien lezen doet lezen. En vergroot de intelligentie en fantasie. Het gezegde luidt dat een beeld meer zegt dan duizend woorden, maar één woord spreekt duizend keer meer tot de verbeelding.'

EN HET BOEK DAN?

Tests met gebruikers laten zien dat deze kans zich niet beperkt tot de tablet en de smartphone. Ook e-readers maken het lezen van boeken aantrekkelijker. Tieners van 15 en 16 jaar prefereren de e-reader boven het gedrukte boek, en dat geldt met name voor weinig gemotiveerde lezers (Tveit & Mangen, 2014). Jongens tussen de 11 en 14 jaar krijgen dankzij de e-reader meer plezier in lezen (Miranda, Williams-Rossi, Johnson, McKenzie, 2011). Hetzelfde geldt voor groep 8-leerlingen die het apparaat een heel schooljaar mochten gebruiken, ook al liep in de loop van het jaar, toen de verrassing van het nieuwe er wat af was, het gebruik wat terug. (Ehmig, Reuter & Menke, 2011).

Dus wie weet kunnen we over 25 jaar concluderen dat de generaties die tegen die tijd opgroeien nog altijd een stukgelezen boek bezitten. Met als verschil dat hun houten boekenkast een digitaal verlengstuk heeft gekregen. Zij koesteren hun favoriet als e-pub, boek-app of verrijkt boek op een e-reader, in hun 'playlist' van een streamingdienst van de uitgeverijen of, heel 'ouderwets', in de collectie van de (digitale) bibliotheek waarvan ze als baby lid zijn geworden. ●●●

FOTO IMAAN NORRIS

Jan van Bergen en Henegouwen (1960), bibliothecaris bij de Bibliotheek Schiedam, beste bibliothecaris van Nederland, 2013

‘Ontlezing heeft met zure regen, het niveau van ons onderwijs, het gat in de ozonlaag en de opwarming van de aarde gemeen dat iedereen zich er bij tijd en wijle, al dan niet terecht, enorm over opwindt. Het is als een veenbrand: de discussie vlamt plotseling op, smeult vervolgens onzichtbaar door, een windvlaag zet alles weer in lichterlaaie. Laat ik dicht bij huis blijven. Lezen mijn vier kinderen minder dan ik, toen ik hun leeftijd had? Minder boeken zeker, maar toen ik jong was, las ik ook veel meer dan het merendeel van mijn leeftijdsgenoten. Mijn jongens zijn echte letterverters en zij maken nu misschien wel meer leeskilometers dan ik destijds. Pas zag ik er één een boek lezen, dat was een uitzondering. Zijn smartphone en iPad zijn altijd onder handbereik. Er wordt dus wel gelezen, maar boeken steeds minder. Dat is geen nieuws. Is dat erg? Dat vindt de vader die meent dat vroeger alles beter was en die van zijn kinderen verlangt dat zij in zijn voetsporen treden. Zo’n vader ben ik niet. Mijn vriendschap met Kees Bakels, Eline Vere, Jacob Witsen en Frits van Egters is net zo hecht en echt als de Facebookvriendschappen van mijn zoons.’

BEGRIPPENLIJST

Lezen

Het opnemen, verwerken, begrijpen, interpreteren en evalueren/reflecteren van geschreven woorden, zinnen, alinea's, paragrafen en teksten, van papier of digitaal. In enge zin heeft lezen betrekking op het lezen van boeken; in nog engere zin op literaire boeken. In ruime zin wordt ook bedoeld op andere tekstsoorten: kranten, tijdschriften en teksten op internet (zoals e-mail, sociale media, informatieve teksten, verhalen, gedichten enzovoorts).

Belezenheid

Het fenomeen dat mensen veel tijd hebben besteed aan het lezen, zodanig dat zij zijn uitgegroeid tot mondige, geïnformeerde, geleerde, wijze en erudiete burgers.

Ontlezing

Het fenomeen dat mensen in het heden minder tijd zouden besteden aan lezen dan in vroegere jaren.

Leesgedrag

De hoeveelheid tijd die mensen besteden aan het lezen, en de manier waarop ze lezen. Het leesgedrag is afhankelijk van verschillende factoren, zoals de moeilijkheidsgraad van de tekst, het soort tekst, de concentratie, de leesvaardigheid en de leesattitude en leesmotivatie.

Lotte Sluysen, directeur Nederlands Uitgevers Verbond (nuv)

‘Voor begrip van de wereld, kennis en inspiratie is lezen enorm waardevol. Bovendien stimuleert lezen het concentratievermogen en een geconcentreerde geest maakt gelukkig. Daarom is het goed om zeker jongeren te stimuleren hele boeken te blijven lezen. De digitalisering, met name de opkomst van sociale media, leidt tot meer concurrentie in vrijetijdsbesteding en minder concentratievermogen. Een almaar groeiend aanbod aan films, muziek en allerlei soorten tekst is steeds makkelijker en sneller binnen handbereik en dat gaat ten koste van het lezen van boeken en kranten. Zelfs de grootste leesgekken, ikzelf inclusief, lezen minder makkelijk meer hele boeken dan vroeger, hoewel je jezelf daar wel weer in kunt trainen. Ontlezen? Misschien eerder: ont-lang-lezen. We lezen nog steeds continu, maar we lezen anders. En verliezen meer tijd. Zo hoorde ik laatst een twintiger verzuchten: “Waar gaat mijn tijd nou aan op? Hoeveel bóeken had ik in die tijd wel niet kunnen lezen?!” Niet voor niets roept Mark Zuckerberg juist nu een Facebook-boekenclub in het leven. Opvallend, hoe er weer wordt teruggegrepen naar het boek. De behoefte aan mooie verhalen, aan inhoud, blijft.’

Leesattitude

De evaluatieve houding die mensen hebben ten aanzien van het lezen. De leesattitude is onder te verdelen in een hedonistische (lezen voor plezier) en een utilitaire component (lezen omdat het baat brengt). De leesattitude wordt onder meer bepaald door de opvoeding en het leesklimaat thuis en op school, de persoonlijkheid, de leesvaardigheid en de inschatting van de eigen leesvaardigheid en de mogelijkheden tot lezen en kennis van het aanbod.

Leesmotivatie

De drijfveren die mensen hebben om te lezen, zoals ontspanning, kennis opdoen over de wereld en genieten van esthetisch taalgebruik.

Leesvaardigheid

De vaardigheid om teksten te lezen, te begrijpen en te interpreteren. Reflectie en betrokkenheid bij teksten stelt mensen in staat hun kennis en inzicht te vergroten. Leesvaardigheid is onontbeerlijk voor deelname aan onze geletterde maatschappij.

Laaggeletterdheid

Grote moeite hebben met lezen en schrijven. Laaggeletterden zijn niet of nauwelijks in staat gedrukte en geschreven informatie te gebruiken. Daardoor kunnen ze vaak minder goed functioneren op het werk, thuis en in de maatschappij.

Leessocialisatie

De invloed die de sociale omgeving heeft op de lezer. Onderdelen van het socialisatieproces zijn onder meer zelf lezen (voorbeeldgedrag), voorlezen, praten over boeken, boeksuggesties doen en boeken cadeau geven. Personen die invloed hebben op de leessocialisatie zijn ouders, onderwijzers, pedagogisch medewerkers, bibliothecarissen en boekverkopers.

LITERATUUR

- Bakker, N. (2009). *Help, de woorden en zinnen ontglippen me! Een literatuuronderzoek naar het lezen van literaire teksten in een digitaal tijdperk*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Bakker, N. (2013). Digitaal lezen – wie doen het al? Een SMB-dieptestudie naar het profiel van de e-boekenlezer en de leesbeleving van de e-reader, tablet en laptop. In: Schram, D. (red.). *De aarzelende lezer over de streep*. Amsterdam: Eburon/Stichting Lezen-reeks deel 22, 349-385.
- Bakker, N. (in druk). Hypertekstliteratuur: onder welke condities willen we het lezen? Een empirisch onderzoek naar het effect van hyperlinks op de literaire ervaring. In: Schram, D. (red.). *Bundel wetenschappelijk congres 'Doorgaande leeslijn'*. Amsterdam: Eburon/Stichting Lezen-reeks.
- Baricco, A. (2006). *De barbaren*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Berg, H. van den & Bus, A. (2015). *BoekStart maakt baby's slimmer*. Amsterdam: Eburon/Stichting Lezen-reeks 24.
- Bibliotheek.nl (2014). *Gebruikers dolenthousiast over VakantieBieb*. Online: <http://stichting.bibliotheek.nl/nieuws/gebruikers-dolenthousiast-over-vakantiebieb.html>.
- Buisman, M., Allen, J., Fouarge, D., Houtkoop, W. & Velden, R. van der (2013). *PIAAC: Kernvaardigheden voor werk en leven. Resultaten van de Nederlandse survey 2012*. Den Bosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Bommeljé, B. (2013). In Nederland blijven alleen lege boekenkasten over. In: *NRC Handelsblad*, 21-09-2013.
- Carr, N. (2011). *Het ondiepe. Hoe onze hersenen omgaan met internet*. Amsterdam: Maven Publishing.
- Centraal Boekhuis (2015). *E-books in cijfers. De ontwikkeling van e-books in het Nederlandse taalgebied (Q4)*. Online: <http://www.cb-logistics.nl/wp-content/uploads/2015/01/E-books-Infographic-Q4.jpg>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Statline. Gegevens openbare bibliotheken*. Online: <http://statline.cbs.nl>.
- Cloin, M., Kamphuis, C., Schols, M., Tiessen-Raaphorst, A. & Verbeek, D. (2011). *Nederland in een dag. Tijdsbesteding in Nederland vergeleken met die in vijftien andere Europese landen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Coulombe, S., Tremblay, J. & Marchand, S. (2004). *International Adult Literacy Survey. Literacy Scores, Human Capital and Growth across fourteen OECD Countries*. Ottawa: Statistics Canada.
- Ehmig, S., Reuter, M. & Menke (2011). *Das Potential von E-readern in der Leseförderung*. Mainz: Stiftung Lesen.

- Haan, J. de & Sonck, N. (2013). Mediagebruik en sociale contacten. In: M. Cloin (red.). *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 81-99.
- Heijne, B. (2012). *Echt zien. Literatuur in het mediatijdperk*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep.
- Huysmans, F., Haan, J. de & Broek, A. van den (2004). *Achter de schermen. Een kwart eeuw lezen, luisteren, kijken en internetten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Huysmans, F. & Haan, J. de (2010). *Alle kanalen staan open. De digitalisering van mediagebruik*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Huysmans, F. (2013). *Van woordjes naar wereldliteratuur: de leeswereld van kinderen van 7-15 jaar*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Instituut Voor Informatierecht (IViR) (2012). *Filesharing 2@12: Downloaden in Nederland*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Koninklijke Vereniging van het Boekenvak (2014). *Boekhandel – aantal*.
Online: <http://www.kvb.nl/feiten-en-cijfers/boekhandel>.
- Knulst, W. & Kraaykamp, G. (1996). *Leesgewoonten: een halve eeuw onderzoek naar het lezen en zijn belagers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kortlever, D. & Lemmens, J. (2012). Relaties tussen leesgedrag en Cito-scores van kinderen. In: *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 40, 1, 87-105.
- Mar, R. (2011). The Neural Bases of Social Cognition and Story Comprehension. In: *Annual Review of Psychology*, 62, 103-134.
- Miranda, T., Williams-Rossi, D. Johnson, K. & McKenzie, N. (2011). Reluctant Readers in Middle School: Successful Engagement with Text Using the E-Reader. In: *International Journal of Applied Science and Technology*, 1, 6, 81-91.
- Mol, S. (2010). *To Read or Not to Read*. Leiden: Mostert & Van Onderen.
- National Endowment for the Arts (2007). *To Read or Not to Read. A Question of National Consequence*. Washington: National Endowment for the Arts.
- Nielen, T. & Bus, A. (2013). Ontwikkeling van de leesattitude op de basisschool en de rol van sekse, leesniveau, de leescultuur thuis en kenmerken van de schoolbibliotheek. In: Schram, D. (red.). *De aarzelende lezer over de streep*. Amsterdam: Eburon/Stichting Lezen-reeks 22, 207-226.
- Noorduijn, M. (2005). Ontlezing? Het ligt niet aan de jeugd. In: *De Groene Amsterdammer*, 15-07-2005.
- Notten, N. (2011). *Parents and the Media. Causes and Consequences of Parental Media Socialization*. Nijmegen: Ipskamp Drukkers.
- Rogers, E. (1962). *Diffusion of Innovations*. Glencoe: Free Press.

- SEO Economisch Onderzoek (2012). *Digitale drempels. Knelpunten voor legaal digitaal aanbod in de creatieve industrie*. Amsterdam: SEO.
- SIOB (2014). *Bibliotheekmonitor*. Online: www.bibliotheekmonitor.nl.
- Smets D. & Bus A. (2012). Interactive electronic storybooks for kindergartners to promote vocabulary growth. In: *Journal of Experimental Child Psychology*, 112, 1, 36-55.
- Sonck, N., Pennekamp, S. & Kok, F. (2014). *Media: Tijd 2014*. Weurt: DPN.
- Sonck, N. en Haan, J. de (2015). *Media: Tijd in beeld. Dagelijkse tijdsbesteding aan media en communicatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stichting Lezen (in druk). *Verdiepende analyse van enquête-onderzoek naar ouders en leesopvoeding, uitgevoerd door de Stichting Marktonderzoek Boekenvak*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK (2013). *Rapportage boekenbranche meting 23*. Hilversum: GfK.
- Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK (2014a). *Rapportage boekenbranche meting 27*. Hilversum: GfK.
- Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK (2014b). *Rapportage boekenbranche meting 29*. Hilversum: GfK.
- Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK (2014c). *Rapportage boekenbranche meting 30*. Hilversum: GfK.
- Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK (2015). *Boekverkoop 2014*. Hilversum: GfK.
- Stichting Mijn Kind Online & Mediawijzer (2014). *Iene Miene Media. Een onderzoek naar mediagebruik door kleine kinderen*. Zoetermeer: Mediawijzer.net.
- Thijs, A., Fisser, P. & Hoeven, M. van der (2014). *21e eeuwse vaardigheden in het curriculum van het funderend onderwijs*. Enschede: SLO.
- TNS Nipo & Social (2013). *Cultural Access and Participation*. Brussel: European Commission.
- Tveit, A. & Mangen, A. (2014). *A Joker in the Class: Teenage Readers' Attitudes and Preferences to Reading on Different Devices*. In: *Library & Information Science Research*, 36, 179-184.
- Turner, M. (1996). *The Literary Mind. The Origins of Thought and Language*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Weel, A. van der (2011). *Changing our Textual Minds. Towards a Digital Order of Knowledge*. Manchester/New York: Manchester University Press.
- Wolf, M. (2007). *Proust and the Squid. The Story and Science of the Reading Brain*. New York: Harper Collins.

DE STICHTING LEZEN-REEKS

NIEUW VERSCHENEN

BoekStart maakt baby's slimmer

Ouders die onder invloed van BoekStart vaker voorlezen als hun baby 8 maanden oud is, hebben kinderen die hoger scoren op taal. Al na 15 maanden zijn die positieve effecten meetbaar. Na 22 maanden zijn de effecten van de vroege start sterker. Verder blijkt dat BoekStart in het bijzonder effect heeft bij baby's met een moeilijk temperament. Deelname aan BoekStart zorgt ervoor dat ouders juist bij deze kinderen minder geneigd zijn voorlezen uit te stellen. Deze kinderen profiteren dan ook het meest van BoekStart. Met aanbevelingen voor een ieder die bij BoekStart is betrokken.

Boekstart maakt baby's slimmer, door Heleen van den Berg en Adriana Bus, Stichting Lezen-reeks 24, ISBN 978-90-5972-960-5, is te bestellen via eburon.nl

Leuk om te lezen of makkelijk te begrijpen

Menig leerling ervaart problemen bij het lezen van studieboeken. Dat leidt tot de vraag hoe optimaal begrijpelijk lesmateriaal er eigenlijk uitziet? Wat niet werkt, zo is experimenteel vastgesteld, is een opgeleukte tekst of een gefragmenteerde lay-out. Verbindingswoorden als *omdat* of *daarna* bevorderen het tekstbegrip daarentegen juist wel. Sterk aanbevolen voor uitgevers, docenten, lesontwikkelaars en onderwijskundigen.

Leuk om te lezen of makkelijk te begrijpen, door Gerdineke van Silfhout, ISBN 978-90-5972-9063, Stichting Lezen-reeks 23, is te bestellen via eburon.nl.

EERDER VERSCHENEN

De aarzelende lezer over de streep

Lezen is voor lang niet alle kinderen vanzelfsprekend. Menigeen heeft een steuntje in de rug nodig. Deze uitgave laat zien hoe verschillende groepen aarzelende lezers over de streep getrokken kunnen worden. Voor iedereen die op de hoogte wil zijn van de meest recente wetenschappelijke inzichten en de praktische aanbevelingen die daaruit voortvloeien.

De aarzelende lezer over de streep, ISBN 978-90-5972-757-1, Stichting Lezen-reeks 22 is te bestellen via eburon.nl.

Over ouders en leesopvoeding

De opvoeding van ouders werkt een leven lang door in het gedrag van kinderen. Maar hoe beïnvloedt de manier waarop in gezinnen wordt omgegaan met boeken het latere gedrag van kinderen precies? Maakt het uit of ouders zelf lezen, voorlezen of over boeken praten? Deze uitgave beschrijft de positieve bijdrage van de leesopvoeding aan de persoonlijke ontwikkeling, de onderwijsloopbaan en het maatschappelijk succes van kinderen. Voor alle leesbevorderaars.

Over ouders en leesopvoeding, door Natascha Notten, ISBN 978-90-5972-631-4, Stichting Lezen-reeks 21, is te bestellen via eburon.nl

- Hoeveel boeken lezen we?
- Hoe leesvaardig zijn Nederlandse kinderen?
- Wat is de maatschappelijke waarde van lezen?
- Hoe draagt leesplezier bij aan geletterdheid?
- Waarom is voorlezen belangrijk?
- Hoe kunnen ouders bijdragen aan de leesontwikkeling?
- Is digitaal lezen anders lezen?